

KRÚDY GYULA: SZINDBÁD ÚTJA A HALÁLNAÁL (1911)

A *Szindbád útja a halálnál* a korai Szindbád novellák egyike. 1911-ben jelenik meg, a *Szindbád ifjúsága* című kötetben, amely az első Szindbád-kötet és az addig különböző helyeken, szétszórva megjelent, de eleve ciklusnak szánt novellákat tartalmazza. A novellák között csak a főhős, Szindbád személye a kapocs, cselekményük, tárgyuk különböző. Az *Ezeregyéjszakából* kölcsönzött hőst az író később is megtartja, több mint száz Szindbád elbeszélést ír élete folyamán, és néhány regénye is Szindbád alakjához kapcsolódik. A hajós alakja jelentős motívuma Krúdy életművének, minden korszakában felbukkan. Szerepe, funkciója az idők folyamán módosul. A szakirodalom három Szindbád-korszakot tart számon.

Krúdy – mint vérbeli lírikus – írásaiban többször megformálja önmagát. Alteregói általában visszatérnek. Ilyen önarckép a *Vörös Postakocsi* Rezeda Kázmérja, vagy a későbbi írások Nagybotos Violája és bizonyos szempontból Szindbád is. Alakja annyira összeforrott alkotójával, hogy például Márai Sándor Krúdy-regényében az ő személyében formálja meg az író. (Márai Sándor: *Szindbád hazamegy*). Valóban nagyon sok személyes vonással van felruházva Szindbád, Krúdy saját emlékeit is nekiadja (vö.: a szintén korai *Egy régi udvarház*, vagy *Az első virág*), s legszemélyesebb gondjait Szindbád éli meg. Mégsem tekinthető pusztán alakmásnak, alteregónak, funkciója sokkal bonyolultabb. Összehasonlítva más írói alakmásokkal, például Kosztolányi Esti Kornélijával, vagy Bródy Rembrandtjával, feltűnik, hogy míg azok cselekvő részesei a történeteknek, Szindbád legtöbbször passzív. Utazgat, olykor valóságosan, olykor csak szimbolikusan, és az utazó, az idegen eleve magában hordja az idegenséget, a kívülállást. Ezen túl Szindbád legtöbbször csak megfigyelő, a többi szereplő tetteinek tanúja, érzelmeinek tárgya, legfeljebb katalizátora. Ez a passzivitás olyankor a legnyilvánvalóbb, ha a hajós halott, kísértet, vagy egyenesen tárgy alakját ölti magára, mint például a szép aranyművesnénél tett látogatása alkalmával (*Szindbád álma*). Szindbád funkciója tehát összetettebb, sokszor csak szemlélő, nemegyszer rezonőr. Az ő szemével, az ő alakján keresztül látjuk a történetet, ő a tükör, az ablak, melyen keresztül a világba pillantunk. S hogy mit látunk: „A legszebb tengeren, a legnagyobb felhők és a legpirosabb vitorla alatt sem látott mást, mint a tengerparton fürdő halászleányt.” – írja hőséről az író (*Szindbád útja a halálnál*). Ezért nem a hajós élvettségét

kell okolni, és természetesen nem is jelent egysíkúságot. A kor, a tágabb korszak, a 19. század vége, 20. század elejének nagy felfedezése a nő. A nők megjelennek a közéletben, a politikában és az irodalomban. Ekkor keletkezik a feminista mozgalom, kezdődik a harc a nők választójogaért, ekkor íródik az *Anna Karenina* és a *Nóra*, Maupassant novellái, Zola regényei.

Mivel a korban az erkölcs jórészt nemi erkölcsöt jelent, a nőkhöz kapcsolódnak a századforduló nagy témái: a Halál, a Szerelem, a Bűn és a Pénz.

A fiatal Krúdy Gyula naturalista író vágyott lenni. Meg is kísérelte *Aranybánya* című regényében. Ezek a témák nála inkább a lelkekben, mint a társadalomban jelennek meg, történései olyannyira egyediek, hogy szinte csak mint árnyékok vannak jelen műveiben. Kosztolányi írja a *Hét* című folyóiratban: „minden sornál elénk tolakodik egy érzés: az, hogy aki írta, költő. Költő: azaz választó; a szavakban, a tárgyakban válogató; mindent valami különös szemszögből néző, amely csak az övé...”¹⁶

A *Szindbád útja a halálnál* egy kétes külvárosi mulatóban játszódik. Megvásárolható nők és az őket megvásárolni szándékozó férfiak között ismerkedik meg Szindbád a virágáruslánnyal, aki meg akar halni. Szindbád nem rémül meg a közléstől, el sem hiszi, nem is nagyon érdekli. Kapcsolatuk a továbbiakban nem úgy alakul, ahogy e helyen szokásos. A férfi hazakíséri a nőt, a történet azonban nem pásztorórával, hanem a lány öngyilkosságával végződik.

A szerelem és a halál helyet cserél. Nem ez az egyetlen helycsere a novellában. A bevezetés szerint Szindbád sorsa jutott kátyúba, az ő helyzetében lenne indokolt az öngyilkosság.

„Abban az időben Szindbád, a csodahajós igen szegény volt, elhagyatott, és beesett, sárga arcát többnyire a hold világította meg, amikor éjszakánként Sztambul külvárosában bolyongott (...) Kifosztott koldusként bolyongott az éjszakában, és valóban igen céltalannak látta az életet, amelyhez pedig mindig ragaszkodott.” Azt is megtudjuk, hogy Szindbád saját bűnei miatt került ebbe a helyzetbe. A virágáruslány tettenek előzményeiről, okairól nem tudunk meg semmit. A történet végén: „Szindbád, mint babonás ember, később egy marék véres havat vett a kezébe, és magában azt gondolta, hogy a szegény leány kiomlott vére feloldozza őt eddigi balsorsa alól.” Vagyis a lány Szindbád helyett halt meg. A „hajós” babonás jelzője a „helyettes halott” babonájára utal, és a bűnbak, a bűn átruházásának archaikus szokására. Ennek az archetipi-

¹⁶ Idézi: Kozocsa Sándor: Utószó. In: Krúdy Gyula: *Szindbád*. Bp. 1985. Szépirodalmi

kus történetnek nagyon sok irodalmi és vallásos megnyilvánulása van. Euripidész *Alkésztisz* című drámájában Alkésztisz férje helyett hal meg önként. Az önfeláldozást, a megváltást a szeretet, a szerelem indokolja. Jézus Krisztus, a keresztény hagyomány szerint magára veszi a világ bűneit, és kínhalálával az összes embert megváltja. Szindbád és a virágáruslány között egyik érzésnek sincs nyoma. A bűnbak szerepét, a bűnhődést nem a lány vállalja magára, és nem a férfi ruhazza rá, hanem a társadalom, a környezet, a szokás. Kapcsolatuk tipikusan olyan, amilyen ilyen helyen és ilyen szituációban lehet. A társadalmi közvélekedés ebben a helyzetben e történet indítása szerint, is egyértelműen a nőt tartja bűnösnek. A szereplők viselkedése is a környezet véleményét tükrözi. A férfi fölényes, kissé unott, a lány alázatos. Kapcsolatuk bemutatására az író főként nyelvi eszközöket használ. Szindbád tegezi, a lány magázza őt. A férfi előbb túlzott udvariasságával: „*Parancsára állok!*”, később egyértelmű csábításával: „*Szép gyermekem, nem bánja meg, ha szeretni fog...*” – fejezi ki viszonyulását a helyzethez. A lány ezzel szemben őszinte, vonzódik Szindbádhoz. „*Őn jó fiúnak látszik ...*” – mondja. A férfi véleménye viszont: „*Bolond kis teremtés*”.

A novella kulcsmondata: „*Valami virágot vagy egyebet ledobok önnek ablakomból, ha szobámba értem.*” A lány valóban ledob, odadob valamit: magát. A kor szóhasználatában egy lány akkor dobja oda magát valakinek, vagy akkor dobja el magát, ha szexuális viszonyt létesít törvényes házasság nélkül. Ez ugyan itt nem történik meg, mégis – a helyzetből fakadóan a férfi birtokolja a nőt, ha nem is a testét, legalább a halálát felhasználja a maga számára.

Szindbád ötödik útján megtapasztalja a halált. Nem saját személyében, nem ő hal meg, nem is érte hal meg valaki, ő pusztán jelen van.

A *Szindbád útja a halálnál* cím archetipikus történetet idéz, a pokoljárás. A klasszikus irodalomban minden valamirevaló hős eljut egyszer az alvilágba, a halál országába. Megteszi ezt Akhilleusz, Odüsszeusz és még sokan mások. Az alvilági út általában valamiféle tudás, tapasztalat megszerzése. „*Aki dudás akar lenni, Pokolra kell annak menni, Ottan kell azt megtanulni, Hogyan kell a dudát fújni.*” – mondja a népdal. A külvárosi tánchelyiség, leírása a rövid novellában meglehetősen hosszú, a hely lehetne maga a pokol is. („*A zene zengett, és ... gúnyos mosollyal lendült tova gavallérja karján.*”) A virágáruslány öngyilkossága természetes jelenség itt, – a lapok ekkortájt sűrűn írtak öngyilkos cselekedélyekről. A történetben nincs semmi szokatlan vagy nagyszabású.

A történés, az öngyilkosság leírása a következő: „*A szürke felhők alól, a hideg magasságból egy fehér lepke szálldosott lefelé. Egy fehér*

madár röpült le a téli éjben a havas föld felé. A virágárusnő volt, aki levetette magát a ház harmadik emeletéről.” A lány metaforái: fehér lepke, fehér madár. A fehér szín az ártatlanságot hangsúlyozza, maga a kép valamiféle angyali megjelenést, valami tiszta, szakrális jelenést sugall. A harmadik mondat a profán magyarázat. A bekezdés, mert ez a három mondat egy külön bekezdés a szövegben, többféle jelentésű lehet. Lehetséges, hogy a virágáruslány afféle szemétdombon nőtt virág volt, aki bűnös környezete ellenére tiszta volt, és az is maradt. Értelmezhetjük úgy, hogy áldozata, halála megtisztította a bármilyen okból öngyilkosságot elkövető lányt, de úgy is, hogy látszat ide, halál oda, a fehér lepke nem más mint egy virágárusnő, és a hideg magasság egy külvárosi bérház harmadik emelete.

A novella befejezése pozitív. Szindbád valamiféle megváltást, katarzist él át, új erőt kap. *„Csillaga újra felragyog, és hajója szerencsés szelekkel röpül tova.”* Az írás végkicsengése az olvasó számára mégsem egyértelmű. Szindbád közönyös alakjával kényelmetlen azonosulni.

Ez a kettős látásmód az egész novellát és Krúdy Gyula egész művészetét jellemzi. A mindennapokat átszövő mítoszok, a napi történetekben újratörtéző archetipikus történetek magasztossá tehetik a látszólag kisszerű életet, de éppúgy profanizálhatják magukat a mítoszokat, az öröknek hitt igazságokat, a nagy titkokat is.

A kor népszerű irodalmában milyen szerepe van általában a virágáruslányoknak?

Milyen nyelvi motívumok utalnak a szövegben a fizetett szerelemre?

Fülöp László: Közelítések Krúdyhoz. Bp. é.n.

Kozocsa Sándor: Utószó. In: Krúdy Gyula: Szindbád. Bp. 1985.

(S. K.)

KRÚDY GYULA: HÓNAPOS RETEK KALANDJAI (1933)

A *Hónapos retek kalandjai* természetesen csak annyiban szól a hónapos retekéről, hogy az ételek, nevek, és a megnevezett, de a novellában meg nem történő események kavargásában időről időre felbukkan a címszereplő vetemény, amely csupán az értelmezés számára kalandos. A novellában ugyanis nem történik semmi. Szorosan vett cselekménye nincs. A tényleges szituáció végig azonos: „*Szindbád (régi barátunk) egy régi budai vendéglőben*” elmélkedik. Illetve beszélget, mert a szöveg formája párbeszéd.

A beszélgetés kiindulópontja egy szerelmi vallomás, de a beszélő elkalandozik, s ezáltal a novella szerkezete a szabad asszociáció technikáját idézi. Logikai menete, mondatszerkezetei egyre lazábbak. Ha a szöveg vége felé megpróbálnánk megkeresni egy-egy mondat alanyát vagy állítmányát, könnyen bajba kerülhetnénk. A beszélő azonosítása sem könnyű feladat, s amikor az egyes szám harmadik személyű szöveg végén az állítmány hirtelen többes szám első személyű lesz, jobb, ha feladjuk. A szöveg, az olvasott párbeszéd tulajdonképpen formálissá válik: a gondolkodás, jobb szó híján a gondolatmenet modelljévé. Az asztaltárs is ilyen funkcionális, formális alak, nyílt, játékos utalás erre az Emléki megnevezés. Az asszociáció nem lineáris, inkább egyre táguló, motivikus körökben mozog.

A nevektől eltekintve a felidézett képek, dolgok egy képzetkörhöz, egy hangulati egységhez kapcsolódnak. A tavaszról, az életörömről, a fiatal-ságról beszélnek. A cím által kiemelt, szimbólumnak ígérkező zöltség így lelepleződik.

Az asszociációs folyamatban felidézett dolgok erős hangulati töltésűek. A mellettük szereplő tulajdonnevek nem bírnak önmagukon túli jelentéssel, de hangsúlyosan a múlthoz tartoznak. A retek képzetköréhez kapcsolódva az általuk felidézett emlékeket, jeleneteket is kimondatlanul a múltba helyezik. Az elmúlt idő a novellában a régi retekhez kapcsolódik. Ez a másik retek csak a szöveg végén jelenik meg. Egyszer téli, egyszer pedig régi reteknek nevezve. Vélhetnénk ezt szótévesztésnek is, a régi és a téli hangalakja nagyon hasonló, és nyilvánvalóan ugyanarról a retekéről van szó. Ez, szemben a piros hónapos retekkel, értéktelen, ki kell dobni. Ellentétben a tavasz teljesen kifejtett képzetkörével a tél különös hangsúlyt kap. Az utolsó mondat a múlttal való leszámolásról szól. Ám nyitva marad a kérdés: a költői én újrakezdésre szólítja fel önmagát, vagy halála szükségszerűségével vet számot?

A *Hónapos retek kalandjai* Krúdy úgynevezett gasztronómiai novelláinak csoportjába tartozik. Bár a téma az egész életműben jelen van, az írói pálya végén a lehangsúlyosabb. Az élet-étel szójáték Krúdynál nemegyszer azonosítás, gondoljunk csak az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* című novellára. Az elfogyasztott, vagy igen sokszor csak megemlített ételek szoros kapcsolatban vannak az élet minőségével, történéseivel. Krúdy „... képes arra, hogy a banális és triviális motívumot létél-ményi és létértelmező jelentésekkel kapcsolja össze” – írja Fülöp László. Így történik ez a *Hónapos retek* esetében is, ahol is a retek tulajdonképpen az egész életet szimbolizálja. Ez értelmezi a cím „kalandjai” kitételét is, hiszen az élet nagy szenzációi a fiatalság, a szerelem és a tavasz mindenképp, – az öregség, a tél és az elmúlás némi iróniával kalandnak is nevezhetők.

Ez az irónia nemcsak a címben van jelen. Az író egész életművére jellemző rejtett gúny ebben az írásban felerősödik, előtérbe kerül. Nemcsak a beszélgetőtárs szavaiban jelenik meg leplezetlenül, például a kalapos és a szabó említésekor, hanem abban a tényben is, hogy a retekéről való elmélkedés színhelye igen közel van a Retek utcához.

A novella sok szállal kötődik a pszichoanalízishez. A szöveg megalkotásának technikáján kívül alkalmazza az úgynevezett freudi elszólás eszközét (rég, téli). A láthatatlan asztaltárs is a pszichoanalízis technikáját idézi. Krúdy életműve nem témájában, hanem módszereiben kötődik az irányzathoz, nem is annyira a klasszikus freudi tanításokhoz, hanem inkább C. G. Jung és a magyar Ferenczy Sándor irányzatához, akivel az író jó barátságban volt. Ez a kötődés nem követés volt, inkább egymásra találás. Krúdy legtöbb művében megjeljük az úgynevezett archetipikus szimbólumokat. Itt ne elsősorban az *Álmoskönyvre* gondoljunk, és ne is olyanféle szimbólumokra, mint Adynál a fekete zongora, vagy a magyar ugar. Nem ő alkot szimbólumokat, hanem készen találja őket babonákban, régi történetekben, a néphitben. Krúdynál a szimbólumok közismertek, céljuk nem a kifejezés, hanem a történések magyarázata, értelmezése, mélyebb kiterjesztése. Ebben a novellában nem erről van szó, hiszen fő motívumát leleplezi. A szimbólumok játékból kibontakozó triviális, egyértelmű tanulság kimondásának a személyes jelleg és az öngúny ad tragikus súlyt.

A személyesség közvetlenül az utolsó mondat többes szám első személyű névmásában jelenik meg. Mégsem meglepő ez, hiszen a főhős, Szindbád, közismerten Krúdy alteregója. Természetesen nem lehet Szindbádot Krúdyval azonosítani, a regényalak bármily hasonló, sohasem azonos az íróval. Állandó, illetve visszatérő hősei közül az író

Szindbád alakjához használja fel legtöbb személyes vonását, és az életmű végéhez közeledve egyre inkább Szindbád alakján keresztül vall legszemélyesebb élményeiről. Gondoljunk csak az utolsó Szindbád-regényre, a *Purgatóriumra*.

A novella szituációja, a kocsmaasztal melletti elmélkedés igen jellemző az íróra. Az elmélkedés tárgyai, technikája a Krúdy művek témáit, alkotói módszerét idézi.

A szerelem szinte fő motívuma az életműnek, és a felsorolt személyeknek nemcsak az író életében, hanem életművében is jelentős szerepük van. Küry Klárát igen sok művében emlegetik hősei, Szemere Miklós pedig Alvinczy Eduárd modellje.

A novellának nemcsak a nyelvi formája beszélgetés, hanem a felidézett történések legtöbbje is az. (A hónapos retek vallomása, a tatai Esterházy kijelentése.) Mintha az élet csak kijelentésekből, szövegekből, szavakból állna.

A hónapos retek kalandjait értelmezhetjük az író saját életének, munkájának keserű, gúnyos bemutatásaként is. Ilyen értelemben pedig leszámolás: mégpedig az írással való leszámolás, ahogy a Purgatórium-ban Szindbád az élettől számol le. Az író utolsó novelláinak egyike.

Melyik irodalmi stílusirányzathoz kapcsolható a szabad asszociáció módszere?

Szindbádon kívül milyen más Krúdy-alteregót ismer?

Olvassa el Márai Sándor: Szindbád hazamegy című regényét!

Fülöp László: Közelítések Krúdyhoz. Bp. é.n.

Füst Milán: Emlékezések és tanulmányok. Bp. 1956. 73-83. p.

Szép Ernő: Sinbad. Nyugat. 1911. I. 905-906. p.

Rónay György: Az idő forradalma. Magyarok, 1947. 413-430. In: R. Gy.: A regény és az élet. Bp. 278-289. p.

(S.K.)